

A szonoráns–obstruens különbség a magyarban

Szigetvári Péter, ELTE ElmNyelv PhD Program, <szigetva@nytud.hu>

(forrás: <http://budling.nytud.hu/~szigetva/papers/havaj.ps>)

(1) Szereplők: a magyar mássalhangzók

	ZÖNGÉTLEN	ZÖNGÉS	SZONORÁNS	
LAB	{ (p) pf (f)	{ (b) bv v	{ (m) * (v)	
DENT	{ (t) ts (s)	{ (d) dz (z)	{ (n) * (l)	
POSZTALV	{ t̥ tʃ (j)	{ d̥ dʒ (ʒ)	{ ŋ * (r)	ZÁR ZÁR-RÉS FOLYAMATOS
PAL	{ (ç) * ç	{ (j) * j	{ (j) * (j)	
VEL/GLOT	{ (k) * x	{ (g) * x	{ ŋ * (h)	

i. ○: alapvariáns, CV (= #CV) helyzetben

*: lehetetlen hang

✕: a magyarban, „véletlenül” hiányzó hang

ii. megjegyzések:

a. a γ hiányának oka, a x zöngésedésre való képtelensége

b. a pf és a bv affrikáta csak morfémahatáron jön létre

c. az r képzési hely szerinti besorolása nem vitathatatlan

(2) Jelenségek és magyarázat

i. Fonetikai megvalósulás

a. a v magánhangzó előtt általában zörejtelen (v), mássalhangzó és szünet előtt zörejes (v)

b. a j magánhangzó mellett zörejtelen (j), egyébként zörejes (j)

c. a h magánhangzó előtt általában zörejtelen (h), mássalhangzó és szünet előtt zörejes (x)

ii. Zöngésségi hasonulás

a. a v nem zöngésít, de zöngétlenedik

b. a j nem zöngésít, de zöngétlenedhet (ráadásul progresszíve)

c. a h zöngétlenít, de nem zöngésedik

iii. A magánhangzó előtti v és h mássalhangzó előtt v-vé ill. x-vá erősödik, ugyanígy a C_# helyzetű j → j.

- i. Premisszák
  - a. A $v \rightarrow \upsilon$, $j \rightarrow \text{ɟ}$, $h \rightarrow x$ erősödésnek nincs se forrása (nincs honnan szedni a **h** elemet), se oka (gyenge, $\_C/\#$ pozícióban történik).
  - b. Egy feltételezett gyengülés $v \rightarrow \upsilon$, $j \rightarrow \text{ɟ}$, $x \rightarrow h$ elfogadhatóbb, de oka ennek sincs (erős $\_V$ pozícióban).
  - c. ha a v és a j obstruens, honnan a zöngéssége?
- ii. Téves feltételezések
  - a. Ami zöngétlen(edik), az obstruens. De a **h** zöngétlen és nem obstruens.
  - b. Ami zörejes, az obstruens. De az angol *plei*, *trak*, *kju*: második szegmentuma zörejes (és zöngétlenedett), de nem obstruens.
- iii. Vagyis az itt tárgyalt alternációk fonológiailag nem ábrázolódnak.
  - a. érvek:
    - α . nincs nyelv, ahol a $v \sim \upsilon$ vagy $j \sim \text{ɟ}$ fonológiai oppozíció volna ($h \sim x$ sajnos van)
    - β . a v és a j nem zöngésíti az őket megelőző obstruent: pl. *Tóth Vladimir* *-dv-, *lopj* *-bj
    - γ . nem zöngétlenítik az őket megelőző obstruent, a *kedvtelen* -tft-, *dobj ki* -pçk- esetében nem a v és a j , hanem az őket követő obstruens hatása a zöngétlenedés, vö. orosz *iz Mcenska* -smts-típusúakkal
  - b. kérdések és válaszfélék:
    - α . Hogyan zöngétlenedik a j ?
A j kötelezően csak két obstruens között zöngétlenedik, ha obstruens csak követi, akkor nem: pl. *dobj ki* -pçk-, de *férjtől* -rjt-. Vagyis a j csak progresszív zöngétlenedik (az első esetben „mandinerből”), a szokásos regresszív módon nem. Ez a folyamat hasonlít az angol aspirációra (pl. *plei*, *trak*, *kju*:). De lehet egyszerűen a spontán zöngésség elvesztése is, annál is inkább, mert a *férj* j -je kb. annyira zöngés (vagy zöngétlen), mint a *férjtől*-é.
    - β . Hát a v ?
Itt is hasonlóra kell gyanakodnunk, mint a j esetében. Sajnos zöngétlen msh + v végű morfémák nincsenek, intuíciónk szerint azonban nem elképzelhetetlen a pv , fv kapcsolatok progresszív zöngétlenedése. Igazi prevokális v tehát csak a bv , vv kapcsolatokban lenne, a bv affrikáció eredménye, a vv oka a $*\upsilon\upsilon$, ami a $*hh$ -hoz hasonlóan (és a jj -vel szemben) a gemináta approximánsok jelöltségével lehetne kapcsolatos (vö. latin $*ww$, de jj , vö. Cser).
    - γ . Mi van azokkal a dialektusokkal, ahol minden v obstruens?
Nem biztos, hogy van ilyen dialektus: ezekben sincs mindig zöngéssedés, pl. *tviszt*, *kvártély*.

(4) Függelék

A kormányzás fonológia hangábrázolása

i. Alapelemek

- a. egyértékű jegyek (elemek), egy-egy tulajdonság jelölt értékei
- b. egy elem = egy hang
- c. egy kiemelt elem: a fej
- d. minden elemnek van egy kiugró jegye, nem-fejként csak ezt adja

ii. Összetételük

- a. **XY.Z**: **X**, **Y** nem-fej, **Z** fej
- b. a nem-fejek kiugró jegye felülírja a fej megfelelő jegyeit
- c. az üresség is értelmezve van: magánhangzóként **u**, mássalhangzóként **u**

AZ ELEMEEK

ELEM	HANG	CÍMKE	SPE-SZERŰ MEGFELELŐ
?	?	zár	-continuant
h	s	zörej	-sonorant
U	u/w	ajak	+labial
I	i/j	íny	-back
L	?	zöngé	+slack vocal folds
H	h	hehezés	+spread glottis

iii. Mássalhangzó-ábrázolások (egy alternatíva)

a. mód

- α . a zárhangok **?**-t tartalmaznak
- β . az obstruensek **h**-t tartalmaznak
- γ . az affrikátáknak **h** a fejük $\Rightarrow$ nincsenek szonoráns affrikáták

b. zöngéesség

- α . a zöngés obstruensek (talán a nazálisok is) **L**-t tartalmaznak
- β . a **h** a **H** elem

c. hely

- α . a labiálisokban **U** van
- β . a dentálisoknak nincsen helyelemük
- γ . a posztalveolárisokban nem-fej **I** van
- δ . a palatálisoknak **I** a feje
- ϵ . a velárisoknak nincs feje
- ζ . azért nincs palatális és veláris affrikáta, mert meg van szabva a fejük (**I** ill. semmi), így nem lehet **h** is

d. néhány példa

$p = \mathbf{Uh.?$, $tj = \mathbf{I?.h}$, $g = \mathbf{Lh?}$.

